

ΤΟ
ΕΡΓΑΣΤΗΡΙΟ
ΤΟΥ
ΑΡΧΙΤΕΚΤΟΝΑ

THE ARCHITECT'S
WORKSHOP

ΜΟΥΣΕΙΟ ΜΠΕΝΑΚΗ
BENAKI MUSEUM

ΤΟ ΕΡΓΑΣΤΗΡΙΟ ΤΟΥ ΑΡΧΙΤΕΚΤΟΝΑ
THE ARCHITECT'S WORKSHOP

Η έκδοση πραγματοποιήθηκε με την ευκαιρία της έκθεσης «Το εργαστήριο του αρχιτέκτονα» που διοργανώθηκε από τα Αρχεία Νεοελληνικής Αρχιτεκτονικής του Μουσείου Μπενάκη στο κτήριο της οδού Πειραιώς 138 από τις 25 Νοεμβρίου 2015 ως τις 10 Ιανουαρίου 2016.

The catalogue was first published on the occasion of the exhibition “The architect’s workshop” organised by the Neohellenic Architecture Archives of the Benaki Museum in the Pireos street annex from the 25th of November 2015 to the 10th of January 2016.

ISBN: 978-960-476-184-5

© έκδοσης: 2015 Μουσείο Μπενάκη
© publication: 2015 Benaki Museum

ΜΟΥΣΕΙΟ ΜΠΕΝΑΚΗ

Κουμπάρη 1, 106 74 Αθήνα
T. 210 3671000
www.benaki.gr

ΒΕΝΑΚΙ ΜΟΥΣΕΙΟ

1 Koumbari Str., 106 74, Athens
T. 210 3671000
www.benaki.gr

Απαγορεύεται η ολική ή μερική ανατύπωση, αναδημοσίευση ή αναπαραγωγή του κειμένου ή της εικονογράφησης του βιβλίου χωρίς την έγγραφη άδεια του εκδότη.
Any unauthorised copying or reprinting of the catalogue without the written consent of the publisher is prohibited.

ΓΕΝΙΚΗ ΕΠΙΜΕΛΕΙΑ – ΚΕΙΜΕΝΑ
Μάρω Καρδαμίτση-Αδάμη

ΕΚΘΕΣΗ

ΕΠΙΜΕΛΕΙΑ ΚΑΙ ΣΧΕΔΙΑΣΜΟΣ
Ναταλία Μπούρα

ΦΩΤΟΓΡΑΦΙΣΗ ΑΡΧΕΙΑΚΟΥ ΥΛΙΚΟΥ
Λεωνίδας Κουργιαντάκης

ΣΥΝΤΗΡΗΣΗ ΑΡΧΕΙΑΚΟΥ ΥΛΙΚΟΥ
Νικόλαος Σμυρνάκης
Φλώρα Στεφάνου

ΧΟΡΗΓΙΚΟ ΠΡΟΓΡΑΜΜΑ
Μαρία Θρουβάλα

ΕΠΙΚΟΙΝΩΝΙΑ
Νικολέττα Μέντη

ΓΡΑΦΕΙΟ ΤΥΠΟΥ
Ξανθοπούλου & Συνεργάτες

ΕΚΔΟΣΗ

ΕΠΙΜΕΛΕΙΑ
Λέτη Αρβανίτη-Κρόκου

ΦΩΤΟΓΡΑΦΙΕΣ
Λέτη Αρβανίτη-Κρόκου
Λεωνίδας Κουργιαντάκης

ΑΓΓΛΙΚΗ ΜΕΤΑΦΡΑΣΗ
Joshua Barley

ΕΠΙΜΕΛΕΙΑ ΕΛΛΗΝΙΚΩΝ ΚΕΙΜΕΝΩΝ
Στέλλα Τσάμου

ΕΠΙΜΕΛΕΙΑ ΑΓΓΛΙΚΩΝ ΚΕΙΜΕΝΩΝ
Αναστασία Καραμάνη

ΚΑΛΛΙΤΕΧΝΙΚΗ ΕΠΙΜΕΛΕΙΑ
Εριφύλη Αράπογλου - ενARTE

ΕΚΤΥΠΩΣΗ
Fotolio & Typicon

CURATOR – TEXTS
Maro Kardamitsi-Adami

EXHIBITION

CONCEPT AND DESIGN
Natalia Boura

ARCHIVAL MATERIAL PHOTOGRAPHY
Leonidas Kourgiantakis

CONSERVATION
Nikolaos Smyrnakis
Flora Stefanou

SPONSORSHIP COORDINATION
Maria Throuvala

COMMUNICATION
Nicoletta Menti

PRESS OFFICE
Xanthopoulou & Associates

PUBLICATION

EDITING
Leti Arvaniti-Krokou

PHOTOGRAPHS
Leti Arvaniti-Krokou
Leonidas Kourgiantakis

ENGLISH TRANSLATIONS
Joshua Barley

GREEK TEXTS PROOF READING
Stella Tsamou

ENGLISH TEXTS PROOF READING
Anastasia Karamani

GRAPHIC DESIGN
Erifile Arapoglou - enARTE

PRINTED BY
Fotolio & Typicon

ΥΠΟΣΤΗΡΙΚΤΕΣ / WITH THE SUPPORT OF

ΧΟΡΗΓΟΣ ΕΠΙΚΟΙΝΩΝΙΑΣ
COMMUNICATION SPONSOR

ΜΟΝΙΜΟΙ ΧΟΡΗΓΟΙ ΕΠΙΚΟΙΝΩΝΙΑΣ ΜΟΥΣΕΙΟΥ ΜΠΕΝΑΚΗ
PERMANENT COMMUNICATION SPONSORS OF THE BENAKI MUSEUM

ΤΟ
ΕΡΓΑΣΤΗΡΙΟ
ΤΟΥ THE ARCHITECT'S WORKSHOP
ΑΡΧΙΤΕΚΤΟΝΑ

ΑΡΧΕΙΑ ΝΕΟΕΛΛΗΝΙΚΗΣ ΑΡΧΙΤΕΚΤΟΝΙΚΗΣ ΜΟΥΣΕΙΟΥ ΜΠΕΝΑΚΗ
NEOHELLENIC ARCHITECTURE ARCHIVES OF THE BENAKI MUSEUM

ΜΟΥΣΕΙΟ ΜΠΕΝΑΚΗ
BENAKI MUSEUM

曹素功監製

ΠΑΝΕ ΚΙΟΛΑΣ είκοσι χρόνια από την ίδρυση των Αρχείων Νεοελληνικής Αρχιτεκτονικής του Μουσείου Μπενάκη. Πάνω από εκατό αρχεία Ελλήνων αρχιτεκτόνων και πολεοδόμων του 19ου και του 20ού αιώνα εναπόκεινται σήμερα στα ΑΝΑ. Ανάμεσά τους συμπεριλαμβάνονται τα αρχεία πολύ σημαντικών αρχιτεκτόνων, ακαδημαϊκών, καθηγητών Πολυτεχνείου, ιστορικών της Αρχιτεκτονικής. Εκείνο όμως που για εμάς έχει ιδιαίτερη σημασία είναι τα αρχεία των αρχιτεκτόνων της καθημερινότητας, αυτών που στην πραγματικότητα καθορίζουν και διαπλάθουν την αρχιτεκτονική φυσιογνωμία μιας χώρας. Στο έργο τους ανακαλύψαμε πραγματικούς θησαυρούς, εξαιρετικά έργα, που λόγω σεμνότητας των δημιουργών τους δεν είναι γνωστά. Η ιστορία της νεοελληνικής αρχιτεκτονικής ξαναγράφεται από την αρχή.

Αποφασίσαμε λοιπόν να αρχίσουμε κυριολεκτικά από το Αλφα: το σχεδιαστήριο του Αρχιτέκτονα.

Θα πρέπει ίσως να θυμίσουμε ότι η αρχιτεκτονική, η μηχανική, η μουσική και η ζωγραφική, αν και αναγνωρίστηκαν ως επαγγέλματα τον 14ο αιώνα, μόλις τον 17ο αιώνα συνειδητοποιήθηκε η ανάγκη να διδάσκονται σε ειδικά ιδρύματα – ακαδημίες. Το 1747 ιδρύεται η Σχολή Οδοποιίας και Γεφυροποιίας στη Γαλλία, οι απόφοιτοι της οποίας επανδρώνουν το σώμα των στρατιωτικών μηχανικών. Το 1795 ανοίγει τις πύλες της και η École Polytechnique στο Παρίσι, η πρώτη σχολή η αφιερωμένη στη συστηματική εκπαίδευση πολιτικών (σε αντιδιαστολή με τους στρατιωτικούς) μηχανικών, αρχιτεκτόνων.

TWENTY YEARS have passed since the founding of the Neohellenic Architecture Archives of the Benaki Museum. Today, over a hundred archives of Greek architects and city planners of the 19th and 20th centuries are held in the collection. They include the archives of significant architects, academics, professors at the National Technical University, and architectural historians. However, it is the archives of the everyday architects – those who shape and define the architectural character of a country – that hold particular importance for us. In their body of work we discovered real treasures, outstanding works, unknown thanks to the modesty of their creators. The history of modern Greek architecture is being rewritten from the start.

We decided, therefore, to begin literally from the beginning – the architect’s drawing board.

We should perhaps remember that although architecture, engineering, music and painting had been recognised as professions since the 14th century, it was not considered necessary to teach them in special institutions or academies until the 17th century. In 1747 the École Nationale des Ponts et Chaussées (“National School of Bridges and Highways”) was founded in France, the graduates of which went into the Corps of Military Engineers. In 1795 the École Polytechnique, the first school dedicated to the teaching of civil (rather than military) engineers and architects, opened its doors in Paris.

Αντίστοιχα ιδρύματα δημιουργούνται στη Μεγάλη Βρετανία (Γλασκώβη 1823, Λονδίνο 1824) και τη Μόσχα, ενώ αναβαθμίζεται το πρόγραμμα της Βασιλικής Ακαδημίας Αρχιτεκτονικής στο Παρίσι (ίδρυση: 1630) και της Ακαδημίας του Αγίου Λουκά στη Ρώμη (ίδρυση: 1577), ώστε να καλύπτουν και τις αρχιτεκτονικές σπουδές.

Τα πρώτα χρόνια μετά την απελευθέρωση στην Ελλάδα, όπως είναι φυσικό, υπάρχουν ελάχιστοι επισημίμονες αρχιτέκτονες. Χαρακτηριστική είναι η μέριμνα του Κυβερνήτη Καποδίστρια σχετικά με το θέμα αυτό και η προσπάθειά του να φέρει στη χώρα όχι μόνο αρχιτέκτονες μηχανικούς αλλά και εξειδικευμένους τεχνίτες από το «Σχολείον των τεχνών και εργοχείρων» της Γαλλίας.

Η πρώτη φορά που συναντάμε σε καποδιστριακό έγγραφο μνεία για όργανα σχεδίασης είναι το 1830, κατά την αναχώρηση της ομάδας των μηχανικών της αποστολής του «Μαρσάλν Μαιζώνα» (Maréchal Maison), οπότε οι Έλληνες συνάδελφοί τους, του σώματος των οχυρωματοποιών του μηχανικού, ζητούν από την Κυβέρνηση να αγοράσει τα όργανα σχεδίασής τους, καθώς υπάρχει σημαντική έλλειψη.

Σταδιακά, το μάθημα της αρχιτεκτονικής εισάγεται αρχικά στο Κεντρικό Πολεμικό Σχολείο του Ναυπλίου (1829, αντίστοιχο των στρατιωτικών ακαδημιών της Ευρώπης) και στη συνέχεια στο Σχολείο των Τεχνών (1837), τον πρόδρομο του ΕΜΠ, αλλά ακόμη και στα προπαιδευτικά αλληλοδιδασκαστικά σχολεία (1831), ως μάθημα «γραμμικής ιχνογραφίας», απαραίτητο όχι μόνο σε όσους πρόκειται να ασχοληθούν με την αρχιτεκτονική αλλά και στους ξυλουργούς, σιδηρουργούς, ναυπηγούς, λιθοτόμους, μηχανουργούς κ.λπ.

Similar institutions were founded in Great Britain (Glasgow 1823, London 1824) and Moscow, while the programmes of the Académie royale d'architecture in Paris, founded in 1630, and the Accademia di San Luca in Rome, founded in 1577, were upgraded to include architectural studies.

In the first years after Greek Independence, there were, naturally, very few architectural experts. Indicative is Governor Kapodistrias's concern in this regard, and his attempt to bring to Greece not only architectural engineers but also specialised craftsmen from the Conservatoire National des Arts et Métiers in France.

The first time we find mention of architectural drawing instruments in a document from the Kapodistrian era is in relation to the departure of the engineering team on the French Morea Expedition in 1830, when their colleagues in the Greek army's fortification engineering corps asked the Government to purchase drawing instruments for them, as there was a significant lack in Greece.

Gradually, the study of architecture was introduced, initially into the Hellenic Military Academy in Nafplion (1829, equivalent to the military academies of Europe), and then into the Royal School of Arts (1837), the forerunner of the National Technical University of Athens, as well as into schools operating on the monitorial system (1831) as "linear drawing", which was required study not only for those who would work in architecture but also for carpenters, blacksmiths, ship builders, stonemasons, and machinists, among others.

ΠΑΡΑΛΕΙΠΟΝΤΑΙ ΕΝΔΙΑΜΕΣΕΣ ΣΕΛΙΔΕΣ
IN-BETWEEN PAGES ARE OMITTED

Η σύγχρονη τεχνολογία απομακρύνει σταδιακά από τα αρχιτεκτονικά γραφεία τα περισσότερα από τα παραπάνω όργανα, κι απ' αυτό ακόμα το σχεδιαστήριό τους, για να τα αντικαταστήσει με έναν ηλεκτρονικό υπολογιστή που διαθέτει εξειδικευμένα προγράμματα. Και ίσως-ίσως να το έχει ήδη κάνει. Ένας υπολογιστής κι ένα μολύβι.

Είναι λοιπόν η πιο κατάλληλη στιγμή για να σταθούμε και να κοιτάξουμε λίγο προς τα πίσω. Η πιο κατάλληλη στιγμή για να γνωρίσουμε όλα αυτά τα μαγικά εργαλεία που εντοπίστηκαν στα αρχεία των νεοελλήνων αρχιτεκτόνων και να τα καταγράψουμε, υπερνικώντας το χρόνο και τη λήθη.

Δεν προσπαθούμε να επαναφέρουμε το παρελθόν ούτε και να το εξιδανικεύσουμε. Θέλουμε μονάχα να τονίσουμε τη σημασία και την αξία του, προτού οι νέες εξελίξεις το εξαφανίσουν οριστικά. Οι αλλαγές τα τελευταία χρόνια είναι τόσο ραγδαίες και ριζικές, που σε ελάχιστο χρονικό διάστημα κινδυνεύει να ξεχαστεί τόσο ο ρόλος των ίδιων των εργαλείων όσο και η ποιότητα και η καλλιτεχνική αίσθηση των χειρών που τα κατασκεύασαν.

Δεν υπάρχει αμφιβολία ότι τα παλαιότερα από αυτά, ξύλινες ή δερμάτινες, ή ασημένιες κασετίνες σχεδίου ή μικρές θήκες ταξιδιού επενδεδυμένες με βελούδο και διαμορφωμένες ειδικά με τις κατάλληλες για κάθε όργανο εσοχές, διαβήτες, διαστημόμετρα, παχύμετρα, πόμπες, γραμμοσύρτες, ακίδες και μολύβια από ορείχαλκο κι ατσάλι, με εναλλάξιμα τμήματα, επεκτάσεις και αιχμηρές απολήξεις και λαβές από φίλντισι, ελεφαντόδοντο,

Modern technology has gradually been removing most of these instruments from the offices of architects and even their drawing boards are vanishing as well, replaced by a computer with specialised programs. And perhaps this has already happened. A computer and a pencil.

This is, therefore, the most opportune moment to take stock and look backwards. The most opportune moment to become acquainted with all these enchanting tools that were found in the archives of the modern Greek architects and to record them, so they do not fall into oblivion.

We are not trying to bring back the past, nor to idealise it. We only wish to highlight its significance and value, before the latest developments completely extinguish it. The changes of the last years are so rapid and profound that in the space of merely a few generations the role of these tools has been forgotten, along with the quality and artistic sensibility of the hands that made them.

There is no doubt that the oldest of these, wooden, leather or silver drawing cases, or small travel cases lined with velvet and constructed specifically with appropriate recesses for every instrument – compasses, dividers, caliper compasses, bow compasses, ruling pens, tracers and pencils made of bronze and steel, with interchangeable parts, extensions and sharp points, and handles made of mother of pearl, ivory, wood, ebony, silver, bronze, and even gilded bronze, metal protractors (semicircular or smaller), set squares made of oak with edges of black ebony, and

ξύλο, έβενο, ασήμι, χαλκό, ακόμη και επιχρυσωμένο χαλκό, μεταλλικά μοιρογνωμόνια (ημικύκλια ή αναγωγείς), δρύινα τρίγωνα με πατούρα από μαύρο έβενο κ.λπ., αποτελούν μικρά ή μεγάλα χειροτεχνήματα, βιοτεχνικά ή βιομηχανικά εργαλεία υψίστης ακριβείας, τεκμήρια και μαρτυρίες της σταδιακής ανάπτυξης της τεχνολογίας και της επιστήμης.

Πολυτελή αντικείμενα, μικρότερα και μεγαλύτερα έργα τέχνης, αριστουργήματα διακοσμημένα με αγάπη και κόπο από τον τεχνίτη που τα κατασκεύασε, αποδεικνύουν ταυτόχρονα το σημαντικό ρόλο του αρχιτέκτονα ιδιοκτήτη τους στην κοινωνία της εποχής του.

Ξεκινώντας κάθε φορά από το παρόν, ο άνθρωπος της εποχής μας προχωρά βιαστικά προς τα μπρος, αφήνοντας συχνά πίσω του με βιάση το παρελθόν, αναφερόμενος μόνο τυπικά σε αυτό. Όταν νιώσει όμως την ανάγκη να ανακαλύψει τις ρίζες του, είναι αναγκασμένος να ανατρέξει και πάλι, και πάντα σε αυτό.

Ο ρόλος των μουσείων και των αρχείων είναι ακριβώς αυτός, να μας κάνουν να καταλάβουμε ότι η μία εποχή πατάει πάντοτε πάνω στην προηγούμενη. Η ιδέα της σκάλας. Για να ανέβεις το επόμενο σκαλί είναι απαραίτητο να πατήσεις πρώτα στο προηγούμενο.

others – are examples of craftsmanship, high-precision industrial or craft tools, testimony to the gradual development of technology and science.

Luxury objects, works of art both large and small, masterpieces decorated with love and effort by the craftsman who made them, they also reveal the important role of the architects who owned them in the societies of their time.

Setting out from the present, contemporary humans march hastily onwards, leaving the past behind them, merely paying it lip service. When, however, they feel the need to discover their roots, they are always compelled to revisit it.

This is exactly the role of museums and archives, to make us realise that an era always stands on the achievements of its predecessor. It follows the idea of a staircase – in order to reach the next step you must first tread on the previous one.

ΤΑ ΑΝΤΙΚΕΙΜΕΝΑ ΤΗΣ ΕΚΘΕΣΗΣ ΑΝΗΚΟΥΝ
ΣΤΑ ΑΚΟΛΟΥΘΑ ΑΡΧΕΙΑ ΚΑΙ ΣΥΛΛΟΓΕΣ:

Λέτης Αρβανίτη-Κρόκου
Ευάγγελου Βασιλειάδη
Ηλέκτρας Γεωργοπούλου
Αθανασίου Δεμίρη
Ιωάννη Δεσποτόπουλου (Despo)
Νικολάου Ζάχου
Δημήτρη Θυμόπουλου
Γιάννη Καβαλιεράτου
Μάρως Καρδαμίτση-Αδάμη
Μάριου Καρδαμίτση
Παράσχου Καρδαμίτση
Λύσανδρου Καυταντζόγλου
Λεωνίδα Κούμπιου
Χαράς Κουρμπανά
Κυριάκου Κρόκου
Σόλωνα Κυδωνιάτη
Γιάννη Λυγίζου
Παναή Μανουελίδη
Ανασάση Μεταξά
Νικόλαου Μητσάκη
Γιώργου Μιχαλιτσιάνου
Ναταλίας Μπούρα
Μιχαήλ Μποφάντη ή Ποφάντη
Κώστα Μυλωνά
Μιλτιάδη Μυλωνά
Παύλου Μυλωνά
Βασίλη Νικολαΐδη
Γιώργου Νομικού
Νικόλαου Οικονόμου
Κυριακούλη Παναγιωτάκου
Χρήστου Παυλάτου
Μάνου Περράκη
Δημήτρη Πικιώνη
Ισαάκ Σαπόρτα
Γιώργου Σκιαδαρέση
Σπύρου Στάικου
Αντώνη και Βαγγέλη Στυλιανίδη
Χαράλαμπου Σφαέλλου
Ερνέστου Τσίλλερ

THE OBJECTS OF THE EXHIBITION BELONG TO
THE FOLLOWING ARCHIVES AND COLLECTIONS:

Leti Arvaniti-Krokou
Evaggelos Vasileiadi
Elektra Georgopoulou
Athanasios Demiris
Ioannis Despotopoulos (Despo)
Nikolaos Zachos
Dimitris Thymopoulos
Giannis Kavalieratos
Maro Kardamitsi-Adami
Marios Kardamitsis
Parashos Kardamitsis
Lysandros Kaftatzoglou
Leonidas Koumbios
Hara Kourbana
Kyriakos Krokos
Solon Kydoniatis
Giannis Lygizos
Panaï Manouelidis
Anastasis Metaxas
Nikolaos Mitsakis
Georgios Mihalitsianos
Natalia Boura
Michail Bofantis or Pofantis
Kostas Mylonas
Miltiadis Mylonas
Pavlos Mylonas
Vassilis Nikolaidis
Georgios Nomikos
Nikolaos Oikonomou
Kyriakoulis Panagiotakos
Christos Pavlatos
Manos Perrakis
Dimitris Pikionis
Isaak Saporta
Georgios Skiadaresis
Spyros Staikos
Antonis and Vaggelis Stylianidis
Charalambos Sfaellos
Ernst Ziller

1	9	9	5
2	0	1	5

ISBN: 978-960-476-184-5

ΑΡΧΕΙΑ ΝΕΟΕΛΛΗΝΙΚΗΣ ΑΡΧΙΤΕΚΤΟΝΙΚΗΣ ΜΟΥΣΕΙΟΥ
ΜΠΕΝΑΚΗ / NEOHELLENIC ARCHITECTURE ARCHIVES
OF THE BENAKI MUSEUM